

- 2 Brennen, Bonnie (2000). "What the hacks say. The ideological prism of US journalism texts." *Journalism* 1(1): 106–113.
- 3 Deuze, Mark. (2006). "Global journalism education. A conceptual approach." *Journalism Studies* 7(1): 19–34.
- 4 Ettema, James S. & Glasser, Theodore L. (1998). *Custodians of Conscience. Investigative Journalism and Public Virtue*. New York: Columbia University Press.
- 5 Hachten, A. William (2005). *The Troubles of Journalism: A Critical Look At What's Right and Wrong With The Press*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- 6 Herbert, John (2000). "The Changing Face of Journalism Education in the UK." *Asia Pacific Media Educator* 8: 113–123.
- 7 Josephi, Beate (2009). Journalism Education. In K. Wahl-Jorgensen and T. Hanitzsch (Eds.), *Handbook of Journalism Studies*. London: Routledge, 42-56.
- 8 Kovach, Bill & Rosenstiel, Tom (2001). *The Elements of Journalism*. New York: Crown Publishers.
- 9 Medsger, Betty (?). *Getting Journalism Education Out of the Way*.
<http://journalism.nyu.edu/publishing/archives/debate/forum.1.essay.medsger.html> Сайтқа кірілген соңғы дата: 20-қыркүйек, 2016-жыл.
- 10 Reese, Stephen & Cohen, Jeremy (2001). "Educating for journalism: The professionalism of scholarship." *Journalism Studies* 1(2): 213–227.

УДК 316.77

Кәпқызы Е.

*филология ғылымдарының кандидаты, Сулейман Демирель атындағы университеттің
«Журналистика» мамандығының координаторы*

САРАПТАМАЛЫҚ ЖУРНАЛИСТИКА ПӘНІН ОҚЫТУДЫҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ

Андатпа. Мақалада автор «Сараптамалық журналистиканы» оқытудағы кейбір идеялары, ойларымен бөлісе отырып, оның жалпы силлабусын ұсынады. Бұл ретте автор сараптамалық журналистиканы оқытатын өзге «Журналистика» мамандығының осы пәнге қатысты силлабустарын салыстырады әрі соған орай өз пікірін ортаға салады.

«Сараптамалық журналистика» пәні бүгінде көптеген оқу орындарының журналистика мамандығында таңдау пәні ретінде үйретіледі. Кейбір оқу орындары бұл пәнді 4 курстың студенттеріне ұсынса, екіншілері магистратурада оқыту жөн деген пікірде.

Біз бұл пәнді бакалаврдың 4 семестріне енгізуді ұсынып отырмыз. Өйткені талдау, сараптау, деректерді салыстыру және сыни тұрғыдан ой айта білу, сапалы мақала жазуды студенттер екінші курстан бастап үйренгені абзал. Бұдан кейін сараптамалық журналистиканың салалану процесі басталады. Яғни, 3-курстан бастап жекелеген салаларға қатысты ақпарат тарату және оны сол саламен байланыстыра тереңдету болашақ журналистерді дайындауда тиімді болары анық. Бұл ретте біз сараптамалық журналистиканы қалай үйретеміз? Оның силлабусы қандай болмақ? Осы негіздегі сауалдарға жауап іздеп көрсек.

Сараптамалық журналистиканың нақты анықтамасын ешкім ұсына алмайды. Оны әркім өзінше түсініп, өзінше зерделейді. Бірақ, кез келген оқиға, дерек және оның қоғамға ықпалы жөнінде сараптама жасауда, дәйектеуде әрі болжауда біз неге иек сүйейміз? Сараптамалық мақаланың негізін де осыдан іздеген абзал. Сапалы мақаланың, ойлы журналистиканың негізі болып келетін сараптаманың кез келген дамыған елде ұсынар және бәріне ортақ бір ерекшелігі бар. Ол – дерек пен дәйекке сүйену, оқиғаны көзімен көргендердің, куәгерлердің куәлігі, оның ресми дерек пен статистикамен ұштасуы. Кейбір журналистика мектебінде (Ресей, Қазақстан және басқа да посткеңестік мемлекеттер) журналистердің оқиғаны сараптаудағы өз пікірі, оқиғаны бағалауы және тұжырымы маңызды болса [1, 2, 3], дамыған Батыс елдерінде дерек пен дәйекті сөйлету және соған сай сарапшылардың пікірі мен статистикалық мәліметтерді өзара салыстыру алға шығады [4].

Ендеше 15 апта бойы студенттерге қандай мағлұматтарды үйреткен жөн және оларды қай елдің журналистік мектебіне бейімдейміз? Әлемдік журналистиканың озық үлгілерінен үйрене отырып, қазақтың өз менталитетіне сай, дүние танымына орай журналистиканы қалыптастыру біздің негізгі міндетіміз болмақ. Осы ретте біздің қолымызға «Аналитическая журналистика»(Ш.И. Нургожина, Алматы, «Қазақ университеті» - 2012) [5] және «Методика преподавания журналистских дисциплин в высшей школе» [6] (составители Ш. И. Нургожина, Е. И. Дудинова, Алматы, «Қазақ университеті» - 2014) атты екі жинақ түсті. Екі жинақта да «Сараптамалық журналистиканы» оқытудың әдіснамасы мен силлабустары ұсынылады. Құрастырушысы да бір адам. Әдіснамалық жинақтың алғашқысының сөзіне илансақ сараптамалық журналистика 2012 жылдың үлгілік оқыту бағдарламасында бакалавриатқа міндетті пән ретінде ұсынылған. Ондағы силлабустың негізгі арқауына және үлгілік лекциялар жиынтығына көз салсақ сараптаманы автор публицистикалық жанрларға бейімдейді. Мәселен, автор рецензия мен эссені және эпистолярлық жанрларды жеке-жеке лекция ретінде ұсынады. Ресей теоретигі А. Тертычный[1] сараптамалық журналистикаға журналистикадағы корреспонденциядан бастап, талдамалы мақала, сараптамалық сұхбат, репортаж секілді жауынгер жанрлардың барлығын жатқызады. «Аналитическая журналистика» әдіснамалық жинағын құрастырушы автордың негізінен Ресей ғалымдарының еңбегіне иек сүйейтінін байқауға болады. Жоғарыда аталған екі еңбекте де автор қазақстандық БАҚ-ты ресейлік БАҚ-пен салыстырғанды жөн санайды. Мәселен, №3 лекция «Качественные характеристики аналитической журналистики» деп аталады. Бұл лекцияда ұсынылатын тақырыптар: «Основные аналитические издания в России», «Аналитические издания в Казахстане», «Сравнительно-сопоставительный анализ основных характеристик российских и казахстанских изданий» деп аталады. 2014 жылы қайтадан ұсынылған бұл пәннің тақырыптық жоспарына қайтадан көз жүгіртер болсаңыз, №2 лекция «Особенности формирования аналитической журналистики в России и в Казахстане» деп аталады. Бұл ретте «Неге тек қана Ресей?» деген заңды сұрақтың туындауы анық. Әрине, қазақ журналистикасының қалыптасуы мен дамуында Ресейдің алар орны ерекше екендігін ешкім жоққа шығармайды. Ресейдің журналистік мектебі Қазақстан үшін жетекші рөл атқарғаны да жасырын емес. Алайда, бүгінде өзіндік даму жолы бар Қазақстанның журналистикасын тек Ресей журналистикасымен салыстыру және Ресейді Қазақстанның алдына шығару – баяғыдан қалыптасқан стереотиптің салдары секілді. Колониалдық өткенге оралу, сол арқылы Қазақстанды Ресейдің бір субъектісі ретінде сезіну – біздің болашақ журналистердің өзге балама ақпарат көздеріне жүгінуіне

біршама зардабын тигізетіні сөзсіз. Ресей журналистикасымен қатар, әлемдік медианың озық үлгілерін де мысалға ала отырып, жалпы журналистік сараптаманы жасаудың негізін ұсынған жөн секілді. Бұл ретте баяғыдан бері орыс тілінде де ақпарат таратып келе жатқан әлемдік телерадиокорпорация ВВС, американдық ТРК CNN, қатарлық Әл-Жазира, американдық Radio Free/Radio Liberty (қазақша «Азаттық»), түркиялық Авааз, т.б. да әлемдік жетекші ақпарат құралдарының сараптама жасаудағы үлгілеріне де иек сүйеу артықтық етпейді.

Сараптамалық журналистика пәнін оқытуда болашақ журналистің статистикалық мәліметтерді пайдалану, бұл ретте ашық деректер мен көпшіліктің қолы жете бермейтін жабық деректерге қол жеткізудің жолдары, мұрағатпен жұмыс, журналистік зерттеу жүргізу, жемқорлық фактілерін әшкерелеу секілді маңызды мәселелерге көңіл бөлген абзал. Бір ескере кететін жайт, журналистика мамандықтарының үлгілік оқу жоспарын еліміздің бас оқу орны әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті жасайды. Өзгеміз сол үлгілік жоспарда ұсынылған міндетті пәндерді оқытуға мәжбүрміз. Осы үлгілік жоспарда «Заманалы журналистиканың жанрлық пішіндері мен түрі» атты пән енгізіледі. Осы пәнде журналистиканың, публицистиканың жанрлары егжей-тегжейлі сөз болады. Меніңше, рецензия, эссе, эпистолярлы жанрлар аталған пәнде оқытылуы тиіс. Ендеше, сараптамалық журналистика пәнінде бұл жанрларға қайта оралудың қажеті қаншалық. Онсыз да сараптаманың қазақ журналистикасында ақсап жатқанын ескерер болсақ, болашақ журналистің ақпаратты алу жолдары, ақпаратты тексеру амалдары және объективтілік, журналистік қызметіндегі бейтараптылық мәселелері де осы пәнде үйретілсе артықтық етпейді.

Осы ретте ЮНЕСКО-ның журналистерге арналған білім жөніндегі сериясы ұсынған «Журналистика бойынша оқу бағдарламаларының моделіндегі» [7] журналистік білім берудің силлабустарына көз сала кету артық етпейді. Бұл бағдарлама әуелі ағылшын тілінде жарық көріп, кейіннен француз, испан, араб, орыс және қазақ тілдеріне аударылған және сол елдің журналистік білім беру ерекшеліктеріне орай бейімделген. Онда сараптамалық журналистика туралы әңгіме айтылмаса да, үш жылдық білім берудің бірінші жылының екінші тоқсанында «Ақпаратты және басқа да материалды дайындау» деген арнайы пән бар. Бұл пән үш жылдық бағдарламаның барлық тоқсаны бойынша ұсынылады да, I деңгейден III деңгейге дейін тереңдете оқыту ұсынылады. Ал төрт жылдық бакалавр үшін 2 курстың I тоқсанында аталған пәннің бірінші деңгейін енгізу ұсынылады да, оны III деңгейге дейін төртінші курстың соңына дейін оқыту ұсынылып отыр. Курс сипаттамасына келер болсақ, бірінші деңгейде ақпаратты жинау, өңдеу, бақылау, ақпаратты іздеу, нақтылыққа көз жеткізу үшін сұхбаттар ұйымдастыру секілді тақырыптар ұсынылады да, екінші деңгейден бастап ақпаратты сараптау, талдау, репортаж жүргізу, пікір білдіру секілді біз ұсынып отырған талдамалы журналистиканың негізгі өзегіне айналған мәселелер қамтылады. Демек, журналистикадағы деректерді сараптау мен талдауға публицистиканың элементтерін енгізудің қажеті жоқ секілді. Яғни, біз ұсынатын сараптамалық журналистиканың құрылымы төмендегідей:

/с	Дәріс тақырыбы (лекция)	Сабақтың мазмұны	сағат
	Жанрлардың классификациясы(сарап тамалық жанрлар	Жалпы журналистік жанрлар және олардың классификациясы туралы түсінік	

	дегеніміз не?)		
	Ақпараттық жанрлар	Ақпараттық жанр дегеніміз не, оның сараптамадан айырмашылығы	
	Сараптама дегеніміз не?	Сараптама қалай жасалады, оны жасаудағы негізгі принциптер	
	Сараптаманың құрылымы	Сараптамалық мақаланың құрылымы қалай болуы керек?	
	Ақпаратты іздеу, табу және оның шынайылығын тексеру, ақпаратқа қол жеткізудің жолдары. «Зерттеудегі эмпирикалық тәсілдер»	Ақпараттың қайнар көзін табу және оның шынайылығын тексеру, ақпаратты жинау және өңдеу	
	Дерек пен дәйек	Сараптама жасаудағы дерек пен дәйектің рөлі	
	Бейтараптылық	Дерекпен жұмыс, бейтарап болудың өзгешелігі	
	Факт және пікір	Журналист пікір мен фактіні қалай ажырата алады?	
	Репортаж, оның қазіргі көрінісі	Журналистикадағы жауынгер жанр репортаждың жасалу жолдары	
	Комментарий және сұхбат	Сараптама жасаудағы сұхбат пен комментарийдің айырмашылығы	
0	Сараптамалық сұхбат	Сараптамалық сұхбат жасаудың жолдары	
1	Конвергентті журналистика немесе онлайн сараптаманың дәстүрлі журналистикадан айырмашылығы	Сараптама жасаудағы интернеттің және жаңа технологияның артықшылықтары	
2-13	Журналистік зерттеу сараптамалық жанр ретінде	Журналистік зерттеу қалай жасалады? Оның сараптамадан өзгешелігі не?	
4-15	Сараптама және журналистік зерттеу жасаудағы озық журналистиканың үлгілері (Батыс және Америка, Азия және посткеңестік елдердегі үлгілер)	Сараптаманың өзге де дамыған және дамушы елдердегі озық үлгілері қандай, жұртты дүр сілкіндірген журналистік зерттеулермен таныстыру	
	Барлығы		5

Бұл ретте профессор Ш.И. Нургожина ханым ұсынатын тақырыптар арасынан «Сауалнама және анкета жүргізуді», «Әлеуметтік зерттеу және мониторинг», «Рейтинг және болжам сараптамалық жанр ретінде» секілді тақырыптарды қалдыруға болатын секілді. Алайда, сауалнама мен анкетаны, рейтинг пен болжамды кімдер жасайды? Оларға кім тапсырыс берді? Әлеуметтік сауалнамамен айналысатын ұйымдардың мақсаты не? Мұның бәрі біз үшін анық емес жағдайда, бір мекеменің тапсырысымен жасалған зерттеулерге иек сүйеп, сараптама жасай салуға болмайтынын ескергеніміз абзал. Сол үшін әлеуметтік зерттеу жасаған бір емес бірнеше топтың рейтингісі сарапқа салынып, оның өзі тәуелсіз сарапшылардың пікірімен әдіптелгені абзал болар еді.

Ал, «Рецензия», «Эпистолярные жанры как особый род публицистики» секілді публицистикаға тән жанрларды «Публицистің шығармашылық шеберханасы» секілді пәнге енгізуді ұсынар едік.

Әрине, журналистикадағы жанрларға берілетін анықтама да, жанрлардың классификациясы да әлі күнге дейін даулы мәселе болып келеді және даулы болып қала бермек. Жанрды кім қалай түсінеді және кім қалай жіктейді, солай оқырманға жол табады. Дегенмен, Батыс пен Шығыстың, Еуропа мен Азияның, Ресейдің және өзге де дамыған елдердің журналистикасындағы негізгі трендтер мен тенденцияларды сарапқа сала отырып, сараптаманы публицистік жанрлардан бөлек қарастырғанды жөн көріп отырмыз. Оның жеке пән ретінде ұсынылуының өзінде үлкен мән бар. Көптеген дамыған елдердің «Медиа және коммуникация» факультеттерінің білім беру бағдарламаларын қарай отырып, деректерді іздеу, табу, зерттеу, саралау, талдау секілді маңызды проблеманың жеке пән ретінде ұсынылғанын көреміз. Әрі журналистік білім беруде сапалы журналистиканың негізі ретінде қарастыратындығын байқаймыз. Сол себепті де бұл пәнге көнеден қалған стереотиппен емес, жана көзқараспен қарайтын әрі оны қалыптастыратын кезең келді деп білеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 А. Тертычный. «Аналитическая журналистика», М., 1998
- 2 А. А. Тертычный. Жанры периодической печати. (2000 ж.)
- 3 Кәкен Хамзин. Талдамалы журналистика. Оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2013. – 312 бет
- 4 J.T. Johnson, Steven S. Ross «Analytical journalism», <http://www.bu.edu/iaj/Pubs/IAJProposal-20010327.PDF>
- 5 Ш.И. Нургожина. «Аналитическая журналистика», Алматы, «Қазақ университеті» - 2012
- 6 «Методика преподавания журналистских дисциплин в высшей школе» (составители Ш. И. Нургожина, Е. И. Дудинова), Алматы, «Қазақ университеті» - 2014
- 7 Журналистика бойынша оқу бағдарламаларының моделі (ЮНЕСКО-ның журналистерге арналған білім жөніндегі сериясы). – «Мінбер», - 2013